

УДК 378.147:316.77-057.875

МЕТОД ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

©Калініченко Т. В.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора

Калініченко Тетяна Володимирівна: ORCID 0000-0002-7580-5773; referent@uipa.edu.ua; кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті розглянуто питання розробки методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. Представлений метод забезпечує комплексне формування мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та особистісного компонентів комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. В основу розробки методу формування комунікативної компетентності покладено етапи засвоєння професійної діяльності. У методі передбачено можливість організації зворотного зв'язку протягом усіх етапів формування комунікативної компетентності. Представлено графічне зображення моделі методу формування комунікативної компетентності. При її розробці враховано структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. Наведено детальну характеристику кожного етапу методу, описано послідовність їх виконання. Розроблений метод формування комунікативної компетентності реалізується в ході лекційних, практичних занять та під час самостійної роботи майбутніх викладачів технічних дисциплін.

Ключові слова: комунікативна компетентність, метод навчання, метод формування комунікативної компетентності, етапи засвоєння професійної діяльності, зворотний зв'язок.

Калініченко Т. В. «Метод формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин».

В статье рассмотрен вопрос разработки метода формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин. Представленный метод обеспечивает комплексное формирование мотивационно-ценностного, когнитивно-деятельностного и личностного компонентов коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин. В основу разработки метода формирования коммуникативной компетентности положены этапы усвоения профессиональной деятельности. В методе предусмотрена возможность организации обратной связи на протяжении всех этапов формирования коммуникативной компетентности. Представлено графическое изображение модели метода формирования коммуникативной компетентности. При ее разработке учтена структура коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин. Дана детальная характеристика каждого этапа метода, описана последовательность их выполнения. Разработанный метод формирования коммуникативной компетентности реализуется в ходе лекционных, практических занятий и во время самостоятельной работы будущих преподавателей технических дисциплин.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, метод обучения, метод формирования коммуникативной компетентности, этапы усвоения профессиональной деятельности, обратная связь.

T. Kalinichenko "A Method of Developing Communicative Competence of Future Teachers of Technical Subjects".

The article considers the issue of devising a method for developing communicative competence of future teachers of technical disciplines. The suggested method allows complex development of motivational, value-oriented, cognitive, activity-based, and personality components

of communicative competence of future teachers of technical subjects. The method of forming communicative competence is founded on the stages of mastering professional activities and envisages feedback at all stages of the development of communicative competence. The author presents a graphic image of the model of the method of acquiring communicative competence. The paper provides a detailed description of every stage of the method and describes the sequence of their implementation. The suggested method for developing communicative competence will be applied during lectures, practical sessions and independent work of future teachers of technical subjects.

Keywords: communicative competence, teaching method, method of forming communicative competence, communication skills, stages of mastering professional activity, feedback.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні система освіти України перебуває на етапі реформування відповідно до європейських вимог. Серед цих вимог виділяється підвищення якості освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу. Впровадження цього підходу забезпечить підготовку професійно й соціально мобільних фахівців, які володіють глибокими професійними знаннями та вміннями, які здатні до реалізації творчих підходів і ефективної комунікації у професійній діяльності. Застосування компетентнісного підходу до підготовки майбутніх викладачів технічних дисциплін дозволяє в структурі професійної компетентності цих фахівців визначити такий компонент, як комунікативна компетентність. Ця компетентність передбачає знання основ комунікації, уміння та навички їх застосування на практиці, сформованість певних якостей та установок особистості, що забезпечують здійснення ефективного комунікативного процесу (спілкування). Необхідність формування комунікативної компетентності актуалізується й тим, що всі види професійної педагогічної діяльності викладачів технічних дисциплін базуються саме на комунікативних процесах. Так, при реалізації таких видів педагогічної діяльності, як навчальна, методична, науково-дослідна, управлінська викладачем технічних дисциплін виконуються дії, пов'язані з підготовкою й організацією взаємодії, спілкування, зі встановленням контакту з учнями, колегами, батьками, з аналізом здійсненого спілкування. Отже, високий рівень сформованості комунікативної компетентності є необхідною умовою якісного виконання майбутніми викладачами технічних дисциплін усіх видів професійної педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел (М. Бігдан, Т. Бутенко, Н. Волкова, Л. Дідух, З. Єрмакова, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, О. Леонтєв, А. Маркова, Р. Немов, І. Риданова, В. Сластьонін, В. Якунін), порівняння й узагальнення отриманих результатів дозволили визначити комунікативну компетентність викладача технічних дисциплін як його здатність до проектування, реалізації, аналізу і контролю комунікативної діяльності, що виконується ним у всіх видах професійної педагогічної діяльності (навчальній, методичній, науково-дослідній, управлінській). Структура комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін містить мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний та особистісний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає усвідомлення, розуміння важливості комунікативних процесів для якісного виконання всіх видів педагогічної діяльності, впевненість у необхідності оволодіння комунікативними техніками, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку у сфері комунікативної взаємодії.

Когнітивно-діяльнісний компонент містить групи комунікативних умінь, а саме: уміння з комунікативного прогнозування, зі встановлення контакту з партнером зі спілкування, з саморегуляції емоційного стану, з використання невербальних засобів спілкування, мовленнєві вміння, уміння з управління спілкуванням, із самоаналізу комунікативної діяльності та її корекції, із самопізнання і організації роботи над собою.

Особистісний компонент містить здібності та якості особистості, необхідні для успішного здійснення комунікативних процесів у всіх видах педагогічної діяльності, наприклад, емоційна стійкість, комунікабельність, доброзичливість, емпатійність, тактовність, гнучкість поведінки.

Проблема формування комунікативної компетентності у фахівців активно

досліджується в педагогічній науці. Дослідженню проблеми навчання комунікативної діяльності у процесі підготовки педагогічних кадрів, визначенню її змісту, структури, компонентів присвячені роботи В. Андрєєва, В. Гриньової, А. Добровича, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кузьміної, А. Леонтєєва, Б. Ломова, Ф. Рахматуліної, В. Семиченко та інших. Питання формування фахових компетентностей, зокрема комунікативної компетентності, культури професійного спілкування майбутніх інженерів-педагогів аналізуються в роботах Н. Брюханової, З. Єрмакової, Т. Кашпур, О. Коваленко, В. Кочиної, О. Скібіної, Л. Тархан, Б. Шевеля та інших. При цьому особливостям і специфіці формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у наукових дослідженнях приділяється недостатньо уваги. В існуючих методиках не враховується необхідність формування комунікативної компетентності в усіх видах діяльності викладача технічних дисциплін (методичній, навчальній, науково-дослідній та управлінській), що негативно впливає на якість їхньої педагогічної діяльності в цілому.

Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін здійснюється в інженерно-педагогічних закладах вищої освіти в рамках їх наскрізної професійно-педагогічної підготовки, яка є одним з елементів системи фахової підготовки цих фахівців. Для цього запроваджено окрему дисципліну «Комунікативні процеси в педагогічній діяльності». Навчальний процес із визначеної дисципліни згідно з системним підходом містить ряд структурних елементів, одним з яких виступає метод навчання, тобто метод формування комунікативної компетентності, який, як свідчить проведений аналіз наукових публікацій, потребує розробки.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є розробка методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення поняття «метод навчання» надають у своїх роботах Ю. Бабанський, Н. Басова, Н. Волкова, П. Підкасистий, М. Сибірська, Т. Туркот, І. Харламов та інші. Аналіз думок науковців показав, що метод навчання відбиває способи викладання, що застосовує педагог, та способи вчіння, що застосовує учень. Причому способи викладання та вчіння пов'язані між собою, взаємодіють та відбивають діяльність викладача та учнів щодо досягнення цілей навчання.

Метод формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін повинен забезпечити відповідно до структури комунікативної компетентності формування мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та особистісного компонентів. Слід зазначити, що формування цих компонентів не відбувається окремо, відірвано один від одного, а здійснюється в комплексі. Так, наприклад, при формуванні групи вмінь із саморегуляції емоційного стану викладач пояснює студентам важливість та необхідність володіння цими вміннями, наводячи приклади, звертаючись до досвіду студентів тощо. Таким чином, одночасно з формуванням такої групи вмінь у студентів формується впевненість у необхідності володіння методиками саморегуляції, формуються внутрішні мотиви, тобто формується окремий елемент мотиваційно-ціннісного компоненту комунікативної компетентності. Крім цього, в ході формування групи вмінь із саморегуляції емоційного стану у студентів розвиваються такі особистісні характеристики, як стриманість, терплячість, емоційна стійкість, витримка, емоційна виразність тощо. Отже, відбувається формування окремих особистісних характеристик, які є компонентами комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін.

У результаті реалізації методу формування комунікативної компетентності майбутні викладачі технічних дисциплін мають засвоїти наукові комунікативні знання та відповідні їм комунікативні вміння. У своїх дослідженнях С. Рубінштейн зазначає, що процес засвоєння знань не зводиться лише до запам'ятовування, а до нього включаються сприйняття матеріалу, його осмислення, запам'ятовування та таке оволодіння ним, яке надає можливість вільно ним користуватися в різних ситуаціях, по-різному ним оперуючи [1, с. 84]. У результаті автор визначає такі взаємопов'язані етапи процесу засвоєння знань [1, с. 85]: первинне ознайомлення з матеріалом або його сприйняття у широкому сенсі слова; осмислення

матеріалу; спеціальна робота щодо закріплення матеріалу; оволодіння матеріалом у сенсі можливості оперування ним у різних ситуаціях, застосовуючи його на практиці.

Обґрунтована С. Рубінштейном послідовність етапів засвоєння схожа з концепцією поетапного формування розумових дій, яка розроблялася П. Гальперіним, Н. Талізінною [2; 3; 4] і яка набула широкого застосування при організації системи навчання професійній діяльності. Згідно з указаною концепцією, в ході навчання повинні засвоюватися певні види діяльності (розумова, мовленнєва, фізична, перцептивна), при виконанні яких учні набувають певних знань та вмінь. Науковцями обґрунтовані шість послідовних етапів засвоєння нової дії в якості розумової дії, а саме [2, с. 195-220; 4, с. 108-112]: формування мотиваційної основи, тобто мотивація дії; формування схеми орієнтовної основи дії; формування дії в її початковій, матеріальній (або матеріалізованій) формі; формування дії в гучному соціалізованому мовленні (зовнішньомовленнєва дія); формування дії в зовнішньому мовленні «про себе»; формування дії у прихованому (внутрішньому) мовленні. Таким чином, автори цієї концепції доводять, що розумова дія є продуктом поетапного перетворення зовнішньої, матеріальної дії.

На основі теорії поетапного формування розумових дій О. Коваленко розроблено структуру навчального процесу, яка включає такі етапи [5, с.210]: мотивація виконання діяльності; складання схеми орієнтовної основи діяльності (ООД); попереднє ознайомлення з дією та умовами її виконання; відпрацювання дії, спираючись на схему ООД; кінцевий результат навчання: вміння діяти із заданими якостями.

На думку О. Коваленко, методики навчання, в основі яких лежить теорія поетапного формування розумових дій, забезпечують:

- безпомилкове оволодіння потрібними для практичної діяльності діями і діяльністю в цілому, без попереднього заучування теоретичних знань стосовно діяльності;

- оволодіння теоретичними знаннями на тому рівні, щоб упевнено і свідомо виконувати діяльність (а отже, звільнення навчального часу від непотрібної роботи із запам'ятовування надлишкової інформації);

- скорочення часу навчання з одночасним підвищенням якості навчання [5, с. 211].

Зазначені переваги дозволяють стверджувати, що при організації процесу навчання з формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін доцільно застосувати теорію поетапного формування розумових дій.

Спираючись на те, що кожна дія має певну структуру й охоплює мотиваційну, орієнтовну, виконавчу та контрольну частини, О. Коваленко визначає такі етапи засвоєння професійної діяльності:

- мотивація і формування необхідної бази для навчання (формування базових знань і вмінь);

- формування інформаційної бази шляхом ознайомлення учнів із діяльністю та її орієнтовною основою;

- виконання дій у різних формах;

- контроль і корекція діяльності [5, с. 220].

При розробці моделі методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін приймемо за основу зазначені етапи засвоєння професійної діяльності.

Отже, модель методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін повинна містити етап, пов'язаний із мотивацією, з формуванням у студентів потреби в оволодінні комунікативними вміннями, інтересу до отримання відповідних знань, позитивного ставлення до навчання. Багато науковців у своїх дослідженнях (П. Гальперін, І. Зимняя, О. Коваленко, А. Маркова, С. Рубінштейн, І. Харламов та інші) наголошують на наявності даного компоненту у структурі, підкреслюють його важливість та досліджують особливості формування мотивації в навчальному процесі.

Також у моделі методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін слід передбачити визначення рівня базової підготовки студентів та формування необхідної бази у випадку виявлення недостатнього базового рівня. Необхідність здійснення цього етапу обґрунтовано в дослідженні О. Коваленко і пояснюється

авторкою тим, що «управління будь-якою системою, у тому числі й педагогічною, залежить від умов, у яких вона функціонує» [5, с. 126].

Відповідно до етапів засвоєння професійної діяльності, описаних О. Коваленко, модель методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін повинна містити етапи, пов'язані із засвоєнням інформації або самостійним її опануванням студентом (формування інформаційної бази), залученням студента до комунікативної діяльності (виконання дій у різних формах), визначенням рівня сформованості комунікативної компетентності (контроль і корекція діяльності).

С. Рубінштейн у своєму науковому дослідженні доводить, що справжню майстерність у будь-якій діяльності можливо досягти лише в процесі виконання цієї діяльності, навчаючись, досліджуючи, розв'язуючи певні проблеми [1, с. 91]. Спираючись на думку видатного науковця, в моделі методу формування комунікативної компетентності передбачимо етап комплексного виконання комунікативної діяльності, як в ході вивчення навчальних дисциплін, що формують комунікативну компетентність («Комунікативні процеси у педагогічній діяльності») шляхом виконання відповідних завдань, так і під час проходження студентами педагогічної практики в реальних умовах роботи навчального закладу професійно-технічної освіти.

Характеризуючи навчальний процес, описуючи його структурні компоненти, розглядаючи схему управління навчальним процесом, науковці (Н. Волкова, О. Коваленко, П. Підкасистий, С. Сисоєва, І. Харламов та інші) виділяють компонент, пов'язаний із контролем, корекцією, регулюванням навчально-пізнавальної діяльності учнів, що передбачає встановлення зворотного зв'язку. Отже, у моделі методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін передбачимо необхідність організації зворотного зв'язку протягом усіх етапів формування комунікативної компетентності, що дозволить своєчасно виявити недоліки, з'ясувати їх причини та внести необхідні корективи в систему навчання майбутніх викладачів технічних дисциплін.

Урахування зазначених вище положень дозволяє представити модель методу формування комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін у вигляді структури, наведеної на рис. При цьому під час формування комунікативних умінь відбувається формування мотиваційно-ціннісного та особистісного компоненту комунікативної компетентності.

Метод формування комунікативної компетентності відповідно до етапів засвоєння професійної діяльності містить формування мотивації, формування базових знань та вмінь, формування інформаційної бази шляхом ознайомлення з діяльністю та її орієнтовною основою, виконання дій у різних формах, контроль і корекцію діяльності, що знайшло відображення в моделі методу (рис.).

Згідно з моделлю, наведеною на рис., реалізація методу формування комунікативної компетентності розпочинається (етап 1) із вибору групи комунікативних умінь, при чому значення i варіюється від 1 до n , де n – номер групи комунікативних умінь. Після цього (етап 2) обирається комунікативне вміння, яке входить до складу групи комунікативних умінь, причому значення j варіюється від 1 до m , де m – номер комунікативного вміння певної групи комунікативних умінь. Слід зауважити, що для кожної групи комунікативних умінь m має своє значення, що відбито на рис. (етап 2).

На етапі 3 реалізується мотиваційна настанова щодо важливості оволодіння даним комунікативним умінням для майбутньої педагогічної діяльності стосовно кожного її виду (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської), для чого застосовуються методи та прийоми мотивації. Слід підкреслити важливість цього етапу, оскільки саме сформований мотив до виконання діяльності, дії викликає активність особистості [5, с. 232]. Отже, мотиваційна настанова, реалізована викладачем, спрямована на формування у студентів мотивів (усвідомлених потреб) до оволодіння комунікативним умінням. На цьому етапі доцільним є застосування таких прийомів мотивації, як віднесення до особистості, віднесення до ситуації, вступ з питанням тощо. При застосуванні таких прийомів наводяться приклади ситуацій (із різних видів педагогічної діяльності), які демонструють важливість певного

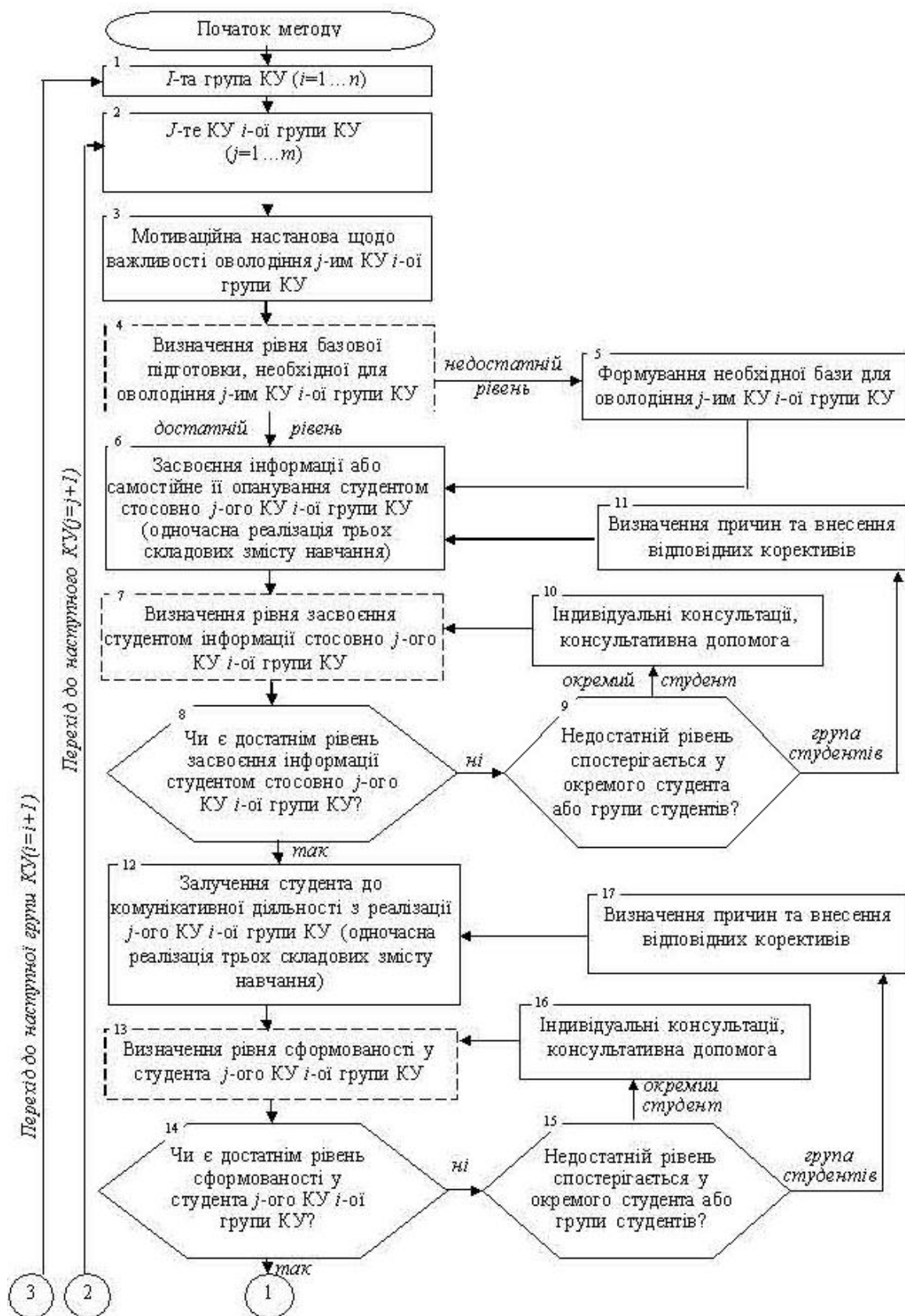

Рис. Модель методу формування комунікативної компетентності

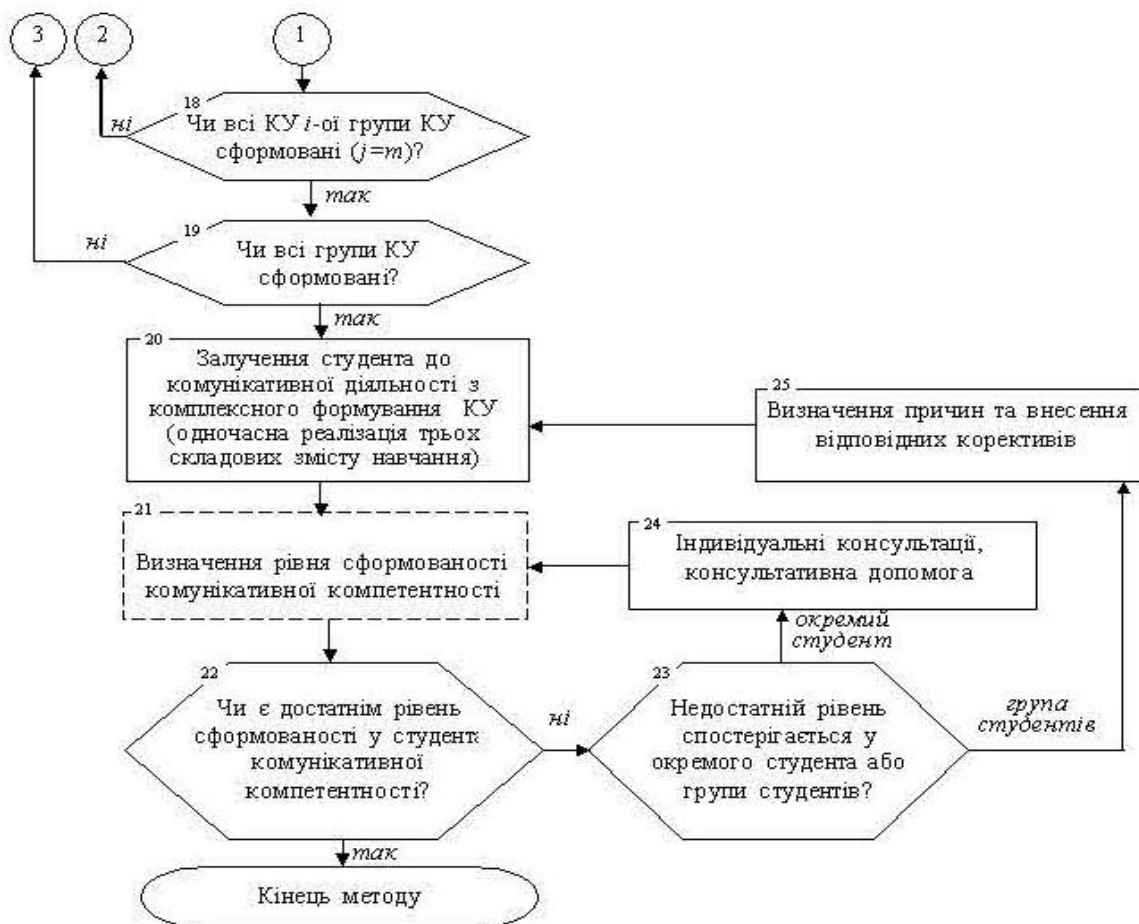

Рис. Модель методу формування комунікативної компетентності (продовження)

комунікативного вміння, які показують наслідки низького рівня володіння цим умінням у роботі викладача. Перед студентами формуються питання, що базуються на їх досвіді спілкування та застосування певного комунікативного уміння. Таким чином, застосування описаних методів реалізації цього етапу забезпечує формування мотиваційно-ціннісного компоненту комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін.

Слід зауважити, що необхідною умовою успішного оволодіння комунікативним умінням є наявність достатньої базової підготовки в майбутніх викладачів технічних дисциплін. Саме тому на етапі 4 доцільним є визначення існуючого рівня базової підготовки студентів. Для забезпечення достатнього рівня базової підготовки, що є умовою успішного оволодіння комунікативними вміннями, передбачено визначення рівня базових знань, що вимагає розробки методів контролю базових знань та їх корекції [6, с. 177]. Так, для формування комунікативної компетентності в процесі вивчення дисципліни «Комунікативні процеси в педагогічній діяльності» базовими дисциплінами є «Психологія», «Методологічні засади професійної освіти», «Теорія та методика виховної роботи», «Українське фахове мовлення», «Дидактичні основи професійної освіти», «Стиль образу, мовлення та поведінки», «Методика професійного навчання: дидактичне проектування». Питання для проведення усного опитування мають відображати матеріал цих дисциплін. У випадку, коли рівень базової підготовки виявляється недостатнім, слід здійснити формування необхідної бази, обравши для цього відповідні методи та засоби (етап 5). Наприклад, доцільно здійснювати формування базових знань поступово в ході вивчення нового матеріалу, в міру необхідності включаючи до нього елементи базового.

У випадку достатнього рівня базової підготовки або після формування необхідних базових знань, слід здійснити формування орієнтовної основи діяльності, тобто організувати засвоєння студентами інформації, яка є теоретичною базою для формування цього комунікативного вміння (етап б). Реалізувати засвоєння студентами інформації, тобто формування орієнтовної основи діяльності, можна шляхом викладення інформації викладачем або шляхом самостійного її опанування студентами, що залежить від рівня складності цієї інформації, рівня базової підготовки студентів та наявності відповідних умов. Цей процес реалізується в ході лекційних занять. Аналіз літературних джерел із проблем організації навчального процесу у вищій школі (С. Архангельський, В. Білоус, М. Буланова-Топоркова, П. Гапонов, В. Загвязинський, А. Петровський, А. Реан та інші) дозволяє визначити типи лекцій (вступна лекція, лекція-інформація, проблемна лекція, оглядова лекція, лекція-консультація), які доцільно застосовувати для викладення основних теоретичних положень щодо комунікативної діяльності викладачів технічних дисциплін. У ході вступної лекції необхідно ознайомити студентів у цілому з дисципліною «Комунікативні процеси в педагогічній діяльності», з її метою, структурою та змістом, сформулювати загальне уявлення про предмет вивчення, ознайомити з організаційними вимогами та навчально-методичним забезпеченням. Лекції-інформації застосовуються при поясненні основного матеріалу щодо комунікативної діяльності, спілкування, методів саморегуляції емоційного стану (загальна складова когнітивно-діяльнісного компоненту); прийомів установа контакту з учнями, колегами на початкових етапах спілкування, застосування невербальних та вербальних засобів у процесі спілкування в різних видах педагогічної діяльності, організації зворотного зв'язку (загально-педагогічна та спеціально-педагогічна складові когнітивно-діяльнісного компоненту). Проблемна лекція застосовується при необхідності показати значення, роль спілкування, підходи до нього, при необхідності показати існуючі погляди на педагогічне спілкування, підходи до його організації, які застосовувались раніше та сучасні. На останній лекції доцільно використати елементи оглядової лекції та лекції-консультації. Оглядова лекція дозволить систематизувати навчальний матеріал, більш детально показати його зв'язок із матеріалом базових дисциплін, зв'язки між матеріалом окремих лекцій, зв'язок із майбутніми педагогічними практиками та самостійною педагогічною діяльністю. Все це сприятиме більш глибокому усвідомленню матеріалу студентами та формуванню в них цілісного уявлення про комунікативну діяльність у різних видах педагогічної діяльності. Доцільно також застосувати елементи лекції-консультації, в ході якої студенти будуть мати можливість поставити будь-яке питання щодо вивченого матеріалу викладачеві та отримати на нього відповідь. Причому викладач може надати можливість відповісти на питання комусь зі студентів, якщо він зможе це зробити. Таким чином, можна організувати полеміку, обговорення тих чи інших питань, що сприятиме формуванню комунікативної компетентності.

Під час лекційного заняття слід приділяти увагу веденню студентами конспекту, бо конспектування сприяє більш швидкому переходу матеріалу в довгочасну пам'ять та активізує увагу студентів [6, с. 357]. Крім цього, конспект є одним з опорних матеріалів, який допомагає підготуватися студенту до практичного заняття, заліку. У закладі вищої освіти слід створювати умови для усвідомленого конспектування студентами матеріалу, тобто конспектування не повинно перетворюватись на диктування викладачем основних положень. Для того, щоб організувати усвідомлене конспектування під час лекції, викладачу слід за допомогою темпу мови, інтонації, пауз, повторень акцентувати увагу студентів на найбільш важливій інформації. Періодично доцільно здійснювати переглядання конспектів. У кінці лекції необхідно повторити найбільш важливі питання, залучаючи до цього студентів, виділити головні думки, зробити висновки та підсумувати вивчене, запропонувати студентам поставити питання, що забезпечить організацію зворотного зв'язку.

Реалізувати формування у студентів орієнтовної основи діяльності можна шляхом самостійного опанування ними інформації, якщо рівень її складності та рівень базової підготовки студентів це дозволяють. Зокрема доцільним є пропонування студентам для самостійного засвоєння навчальний матеріал щодо характеристики методів саморегуляції

психічного стану, характеристики вимог до застосування невербальних засобів спілкування в ході педагогічної діяльності, характеристики типів професійних позицій педагога, моделей педагогічного спілкування тощо. За результатами засвоєння цього матеріалу студенти готують доповіді, повідомлення, які заслуховуються на практичних заняттях, що дозволяє викладачу організувати зворотній зв'язок та своєчасно внести відповідні корективи.

Враховуючи обгрунтовану вище необхідність організації зворотного зв'язку з метою своєчасного виявлення недоліків та внесення відповідних корективів, на етапі 7 слід визначити рівень засвоєння студентами інформації щодо цього комунікативного вміння шляхом застосування методів контролю. Для цього доцільним є застосування усного опитування або тестування.

У випадку, якщо рівень засвоєння інформації виявився недостатнім (етап 8), слід з'ясувати чи спостерігається недостатній рівень засвоєння в окремого студента або ж у групи студентів (етап 9), що реалізується шляхом аналізу робіт або відповідей студентів.

Якщо недостатній рівень виявлено в окремого студента (етап 9), то доцільним є надання консультативної допомоги, індивідуальних рекомендацій тощо (етап 10), після чого слід перейти до етапу 7. Якщо ж недостатній рівень засвоєння інформації виявлено у групи студентів (етап 9), то слід проаналізувати діяльність на етапі засвоєння інформації, виявити недоліки, причини низького рівня засвоєння інформації, внести корективи до застосованих методів, засобів (етап 11), після чого повернутися до етапу 6.

За умови, якщо рівень засвоєння інформації щодо комунікативного вміння виявився достатнім (етап 8), то слід здійснити перехід до залучення студентів до комунікативної діяльності з реалізації комунікативного вміння (етап 12) в ході практичних занять та самостійної роботи. Цей етап включено до моделі методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, оскільки одним з етапів засвоєння професійної діяльності є етап виконання дій у різних формах [5, с. 220]. Необхідність цього пояснюється тим, що якісно оволодіти комунікативною діяльністю можливо лише за умови включення студентів у цю діяльність. Саме тому особливістю проведення практичних занять є забезпечення високої активності включення кожного студента у процес навчання, взаємодії як з викладачем, так і зі студентською аудиторією. У зв'язку з цим для формування в майбутніх викладачів технічних дисциплін комунікативної компетентності слід використовувати під час практичних занять такі методи:

- тренінгові вправи на передачу різних емоційних станів за допомогою невербальних засобів, на сприйняття емоційного стану співрозмовника, на встановлення особистісного контакту з учнями, на відпрацювання техніки психологічного настроювання учнів на роботу, на використання дошки під час здійснення навчальної діяльності, на вдосконалення дикції, інтонаційної виразності, на відпрацювання вмінь щодо розставлення логічних наголосів, на оволодіння технічною грамотністю, термінологічною культурою, на активізацію взаємодії з учнями шляхом діалогізації викладу навчального матеріалу, на виявлення та усвідомлення специфіки спілкування, на формування вміння активного слухання, причому при виконанні цих вправ у якості предмета діяльності виступає навчальний матеріал із технічної дисципліни;

- виступи з доповідями;

- дискусії;

- розв'язання педагогічних ситуацій методом ролівої гри;

- мікрОВикладання, тобто проведення окремих фрагментів уроку з технічної дисципліни;

- моделювання ситуації початку заняття, реалізації дидактичного проекту на етапі формування виконавчих дій або на етапі контролю діяльності на прикладі уроку з технічної дисципліни.

Практичні заняття передбачають попередню підготовку студентів до них. Ця підготовка полягає в самостійній роботі студентів: повторення навчального матеріалу, розглянутого на лекціях, за допомогою конспектів та основної літератури; більш глибокий розгляд матеріалу за допомогою основної та додаткової літератури; підготовку доповідей із низки питань. Після

виконання студентами комунікативної діяльності доцільно визначити рівень сформованості комунікативного вміння (етап 13) шляхом спостереження за їхньою діяльністю та оцінки рівня сформованості певного комунікативного вміння (етап 13).

У випадку, якщо рівень сформованості комунікативного уміння є недостатнім (етап 14), слід проаналізувати діяльність студентів та з'ясувати, чи спостерігається недостатній рівень у окремого студента або ж у групи студентів (етап 15). Якщо недостатній рівень виявлено у окремого студента, то надається консультативна допомога, індивідуальні рекомендації (етап 16), після чого здійснюється перехід до етапу 13. У випадку, якщо недостатній рівень сформованості комунікативного вміння спостерігається у групи студентів (етап 15), то доцільно з'ясувати причини цього та внести відповідні корективи у форми, методи, засоби навчання (етап 17), після чого слід повернутися до етапу 12.

За умови, якщо рівень сформованості комунікативного уміння є достатнім (етап 14), слід з'ясувати чи всі комунікативні вміння цієї групи комунікативних умінь сформовані (етап 18), тобто чи $j=m$? Як було зазначено, значення m варіюється для кожної групи комунікативних умінь. Якщо не всі комунікативні вміння певної групи комунікативних умінь сформовані, слід перейти до наступного комунікативного вміння цієї групи комунікативних умінь (етап 2). Після чого для обраного комунікативного вміння виконуються етапи з 3 до 18. Етапи повторюються для кожного комунікативного вміння, доки j не буде дорівнювати m . Якщо ця умова буде виконана, то слід здійснити перехід до етапу 19 та з'ясувати, чи всі групи комунікативних умінь сформовані. Якщо умова не виконується, то здійснюється перехід до етапу 1, обирається наступна група комунікативних умінь і для кожного комунікативного вміння цієї групи (етап 2) реалізуються етапи з 3 до 18.

У випадку, якщо умова на етапі 19 виконана, то здійснюється перехід до етапу 20, на якому студенти залучаються до діяльності з комплексного формування комунікативних умінь, наприклад, студентами виконується комплексне завдання, під час якого задіяні всі групи комунікативних умінь, зокрема підготовка та проведення фрагменту уроку з технічної дисципліни. У процесі представлення фрагменту уроку студенти демонструють володіння комунікативними вміннями. Після цього студенту пропонується здійснити самоаналіз виконаної діяльності, організується взаємний аналіз фрагментів уроків у групі. Таким чином, здійснюється відпрацювання та закріплення комунікативних умінь. Виконання студентами такого завдання надає можливість визначити рівень сформованості комунікативної компетентності (етап 21).

Перехід до етапу 22 дозволяє з'ясувати, чи є достатнім виявлений рівень сформованості комунікативної компетентності. Якщо рівень сформованості комунікативної компетентності є недостатнім, то на етапі 23 слід проаналізувати це явище, яке спостерігається в окремого студента або у групи студентів. Якщо в окремого студента, то надаються індивідуальні консультації, рекомендації (етап 24), після чого здійснюється перехід до етапу 21. Якщо ж недостатній рівень сформованості комунікативної компетентності виявлено у групи студентів (етап 23), то на етапі 25 з'ясовуються причини та вносяться відповідні корективи, після чого здійснюється повернення до етапу 20.

У випадку, якщо рівень сформованості комунікативної компетентності є достатнім (етап 22), то процес формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін можна вважати завершеним і далі рекомендувати роботу студентам зі самовдосконалення в ході майбутньої педагогічної діяльності.

Слід зауважити, що в ході застосування описаного методу до формування мотиваційно-ціннісного та когнітивно-діяльнісного компонентів комунікативної компетентності в майбутніх викладачів технічних дисциплін здійснюється і формування особистісного компоненту комунікативної компетентності. Зокрема, емоційна стійкість формується у студентів під час публічних виступів на практичних заняттях; комунікабельність – при виконанні вправ на встановлення контакту та вправ на усвідомлення специфіки спілкування; доброзичливість, емпатійність та тактовність – при аналізі виступів інших студентів, у ході виконання вправ щодо активного слухання та розв'язання конфліктних ситуацій; гнучкість

поведінки – при виконанні вправ на вибір стилів спілкування, стратегій взаємодії в заданих ситуаціях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, метод формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у ході фахової підготовки розроблено на основі відповідної моделі (рис.). Розроблений метод містить такі етапи засвоєння професійної діяльності: формування мотивації, формування у студентів потреби й інтересу щодо оволодіння комунікативними вміннями, позитивного ставлення до навчання; визначення рівня базової підготовки студентів; засвоєння інформації або самостійне її опанування студентом (формування інформаційної бази); залучення студента до комунікативної діяльності (виконання дій у різних формах); визначення рівня сформованості комунікативної компетентності (контроль і корекція діяльності).

Представлений метод реалізується в ході лекційних, практичних занять та під час самостійної роботи студентів. На всіх етапах реалізації методу організується зворотний зв'язок шляхом спостереження за діяльністю студентів, опитувань, поточних контролів, перевірок завдань, що дозволяє вчасно надавати консультативну допомогу, рекомендації, завдяки чому процес формування комунікативної компетентності стає керованим та більш ефективним.

Список використаних джерел:

1. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2-х т. / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 488 с.
2. Гальперин П. Я. Лекции по психологии / П. Я. Гальперин. – М. : Книжный дом «Университет», Высшая школа, 2002. – 400 с.
3. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология / Н. Ф. Талызина. – М. : Академия, 1999. – 288 с.
4. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний (психологические основы) / Н. Ф. Талызина. – изд. 2-е, доп. и испр. – М. : МГУ, 1984. – 345 с.
5. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / О. Е. Коваленко. – Харків : Вид-во НУА, 2005. – 360 с.
6. Коваленко Е. Э. Методика профессионального обучения : учеб. для инженеров-педагогов, преподавателей спецдисциплин системы профессионально-технического и высшего образования / Е. Э. Коваленко. – Харьков : ЧП «Штрих», 2003. – 480 с.

References

1. Rubinshtejn, SL 1989, *Osnovy obshchej psihologii*, [Fundamentals of general psychology: in 2 b] vol. 2, Pedagogika, Moskva.
2. Galperin, PYA 2002, *Lekcii po psihologii*, [Lectures on Psychology] Knizhnyj dom «Universitet», Vysshaja shkola, Moskva.
3. Talyzina, NF 1999, *Pedagogicheskaja psihologija*, [Pedagogical psychology] Akademiya, Moskva.
4. Talyzina, NF 1984, *Upravlenie processom usvoenija znanij (psihologicheskie osnovy)*, [Management of the learning process (psychological basis)] 2nd. edn., Moskovskij gosudarstvennyj universitet, Moskva.
5. Kovalenko, OE 2005, *Metodyka profesijnoho navchannja*, [Methodology of professional training] Vydavnytvo Narodnoyi ukrajinskoyi akademiyi, Kharkiv.
6. Kovalenko, EJe 2003, *Metodika professionalnogo obuchenija*, [Vocational training methodology] ChP Shtrih, Harkov.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2017р.